

DEMETER CSANÁD

A SZÉKELYFÖLDI OKTATÁS AZ 1960–1980-AS ÉVEKBEN

Románia második világháborút követő oktatási helyzetének kapcsán röviden elmondhatjuk, hogy az államosítás következményeként a magyar iskolák száma drasztikusan csökkent, az 1948-as oktatási törvénnyel pedig a felekezeti iskolák is elvesztették korábbi jelentőségüket. Elkezdődött a magyar iskolák tagozatosítása, román tanszemélyzet kinevezése magyar oktatási intézményekbe, a magyar pedagógusképzés háttérbe szorítása.¹

Mindennek a tetőpontja a Bolyai Egyetem 1959-es felszámolása volt, ekkor az önálló magyar egyetemet egyesítették a kolozsvári román felsőfokú intézménnyel, létrehozva a ma is működő Babeş-Bolyai Tudományegyetemet. Ez azzal a következménnyel járt, hogy a magyarul tanuló egyetemisták száma az 1970-es évekre a felére csökkent, így alig érte el az 5,7%-ot.² Az intézmény egészen a rendszerváltozásig – a központi vezetés támogatásával – kevés magyar diák számára teremtett lehetőséget az anyanyelven való tanulásra, hiszen a homogenizációs politikának köszönhetően államérdekké vált az elrománosítás, az asszimiláció.³ Nem érdektelen tény az sem, hogy egyetemegyesítés végrehajtásában az egyik legnagyobb szerep Nicolae Ceauşescué volt, aki a Központi Bizottság titkáráként vett részt a szervezésben. Ez szinte előrevetítette a később pártfőtitkárrá kinevezett diktátor nemzetiségi és oktatási politikáját.

A nagy remények időszaka

A hatvanas évek második felében az oktatással kapcsolatos tervek egy bizonyos része a nyilvánosság számára is elérhetővé vált,⁴ így 1966. július 1-jén a Nagy Nemzetgyűlés művelődési és tanügyi bizottsága vitára bocsátotta a líceumok megszervezésére vonatkozó törvényjavaslatot. Ebben a javaslatban még egyetlen magyar líceum létrehozása sem szerepelt.⁵

Két évvel később a központi vezetés egy új tanügyi törvényt dolgozott ki, amely már az általános fellazulás időszakával esett egybe, és először említette külön a nemzetiségi oktatást. „Romániában napjainkban az együtt élő nemzetiségek több mint 240 000 gyermeke saját anyanyelvén tanul csaknem 2 ezer iskolában.”⁶ Ugyancsak a Nagy Nemzetgyűlés ezen plénumán, Takács

Lajos professzor (a Bolyai Egyetem volt tanára) felszólalásában elhangzik: 1968-ban a kisebbség nyelvén 1927 általános iskolai és líceumi egység működik, csaknem negyedmillió diákkal.⁷ Az említett törvény kimondta, hogy a 3 és 6 éves kor között fakultatív válik az óvodai oktatás, viszont az addigi 7-ről egy évvel korábbra hozzák a tankötelezettség korhatárát. „A tanügyi törvénytervezet kapcsán hónapokon át vitatkoztunk róla. Az elfogadott tanügyi törvény már ennek a vitának a tanulságait rögzíti, a fizikailag és szellemileg normálisan fejlett gyermek már hatéves korában képes a betűvetés elsajátítására, és szert tehet azokra a jártasságokra és készségekre, amelyek kialakításához eddig csak hétéves korban kezdtünk hozzá. Az idén tehát a hatévesek egy része is elbúcsúzik az óvónénitől, és a plasztelin meg a kifestőkönyv helyett ábécéskönyvet és ceruzát rak a táskájába.”⁸

A Kovászna megyei pedagógustanácskozáson a rendelkezéssel kapcsolatosan vázolták a beiskolázással járó problémákat. Legsúlyosabbnak minősült, hogy a községi néptanácsok, a helyi pártszervek, az iskolák erőfeszítése ellenére a volt Sepsi és Kézdi rajonok területén összesen 274 beiskolázatlan tanuló maradt. Ugyanakkor ettől az évtől még foglalkozni kellett a hatévesek beíratásával is (a tanteremhiány miatt sokszor délutáni oktatásra is sor került), ennek eredményeképpen Kovászna megyében nyolc olyan osztály indult, amelyekben 200 hatéves gyermek tanult, további nyolcszázan pedig a hétévesekkel együtt jártak.⁹

Az RKP KB 1968. október 24–25-i plenáris ülésén, ahol eldöntötték a nemzeti kisebbségi tanácsok létrehozását, Ceaușescu kiemelte, hogy az elkövetkezendőkben nagyobb teret kap majd az anyanyelv használata. „A teljes jogegyenlőség szelleme, az együtt élő nemzetiségek szellemi fejlődéséhez biztosított feltételek jelentős mértékben tükröződnek abban, hogy a nemzetiségek számára szélesre tárultak az iskolák kapui minden fokon. Jelentős segítség ilyen irányban az anyanyelvű oktatás, kezdve az elemi fokról egészen a felsőoktatásig, amely a hazai oktatás általános fejlődésével párhuzamosan bővült. Az 1967–1968-as tanévben az együtt élő nemzetiségek nyelvén működő iskolák hálózata 1944 iskolából és tagozatból állt, amiből 624 általános iskola I–IV. osztállyal, 1005 általános iskola I–VIII. osztállyal és 107 általános műveltséget nyújtó líceum és tagozat. Ebből 1480 iskola és tagozat magyar, 386 német, a többi szerb, szlovák, ukrán, cseh tannyelvű. Az említett iskolák hálózata 242 ezer tanulót ölel fel. Majdnem 14 500 óvónő, tanító és tanár működik az együtt élő nemzetiségek nyelvén oktató iskolahálózatban, s járul hozzá a hazai oktatás és kultúra általános fejlesztéséhez.”¹⁰

Ennek kapcsán meg kell említenünk az 1969. július 3-i, 371. számú minisztertanácsi rendeletet, mely szerint a nemzeti kisebbség nyelvén tanult tantárgyakból a diákoknak nem kellett román nyelven vizsgáznuk. A magyar értelmiség és politikai elit ezen engedmények eredményeképpen nagy bizakodásnak adott hangot.

Mindezt a pártfőtitkár kijelentései is megerősítették, amelyek a magyarság helyzetének ideiglenes javulására irányultak. „Az együtt élő nemzetiségekhez tartozó dolgozóknak korlátlan lehetőségek állnak rendelkezésükre, hogy tevékenyen részt vegyenek Kovászna megye és az egész ország társadalmi életében. E dolgozók ott vannak az összes párt-, állam-, tömeg- és társadalmi szervezetekben; a székelyek, munkások, parasztok, értelmiségiek részt vesznek a párt vezetőszerveiben, a néptanácsokban, a mezőgazdasági termelészövetkezetek vezető tanácsaiban, a vállalatok igazgatóbizottságaiban és más szervezetek és intézmények vezetőségeiben, s munkájukat nagyra értékelik.”¹¹ Pozitív kicsengése volt annak is, hogy felállították újra a nemzetiségi államtitkár tisztséget, amelynek élére – jelzésértékűként – egy román származású államtitkárt neveztek ki Ștefan Costea személyében, majd Demeter János professzort miniszteri tanácsosnak jelölték.¹²

Az átmeneti engedmények időszakában országos szinten, főleg Székelyföldön, lehetőség nyílt a több százéves magyar iskolák megünneplésére. A székelyudvarhelyi volt református iskola 375. évét,¹³ a csíkszeredai (a volt csíksomlyói katolikus iskola) 300., míg a volt székelykeresztúri unitárius iskola a 175. évét ünnepelhette meg nyilvánosan.¹⁴

Az 1969/1970-es tanévben kezdődött el a kötelező tízosztályos tanterv bevezetése, amely előírta, hogy az általános műveltséget jelentő tantárgyakon (román nyelv, matematika, fizika és vegytan, biológia, történelem, idegen nyelvek) kívül az általános műszaki kultúra körébe tartozó tantárgyakat is tanuljanak a diákok, mint például a technológia, a műszaki rajz, a könyvvitel. A falusi líceumok számára pedig kötelezően előírták a mezőgazdasági tanfolyamok szervezését, amelyek a tanulókat gyakorlati munkákra alkalmazták, a mezőgazdasági termelészövetkezet által biztosított földeken.¹⁵

A VIII. osztályos diákoknak továbbra is felvételizniük kellett, ha elméleti vagy szaklíceumokban, illetve bármely más szakmai iskolában akartak továbbtanulni, ami a nemzeti kisebbség számára viszont hátránnyal járt, hiszen legtöbbször a vizsga román nyelven folyt.

A Hargita megyei napilapban Dr. Petre Burloiu egyetemi előadótanárnak, az állami Tervbizottság helyettes igazgatójának értekezését tették közzé, aki egyetértve az 1968-as oktatási törvénnyel, Hargita megyére vonatkozólag kijelentette: „Hargita megyében például, az egyes termelőágak fejlettségi színvonala gazdasági szempontból nem igazolná az olyan állandó jellegű iskolák létrehozásának szükségességét, amelyek szakembereket bocsátanának ki a gépgyártóipar, vegyipar, könnyűipar, élelmiszeripar számára. Ez azonban nem jelenti azt, hogy Hargita megyében e termelőágak szakember-szükséglete kielégítetlen marad. *Létezik annak lehetősége, hogy az ifjakat más, elsősorban a szomszédos megyék iskoláiba küldhessék.* [...] Az ifjak közül sokan olyan iskolába kerülnek majd, amelyek már léteznek, vagy a közeljövőben nyílnak meg, mások pedig, mint már említettem, az ország-

ban, elsősorban is a szomszédos megyékben működő iskolákban nyerhetnek szakképesítést.”¹⁶

A szerkesztőség által kiemelt részben is láthattuk, hogy a magyar iskolások továbbtanulási lehetősége anyanyelvi szinten korlátozott volt, a központi kormányzat a román szaklíceumokba való felvételt sürgette és segítette elő. A Burloiu által javasolt legjelentősebb szaklíceumok a következők voltak: gépgyártóipar Marosvásárhelyen és Brassóban, a vegyipar Fogarason, Piatra-Neamț-ban, az energetikai ipar Szebenben, az erdőipar Câmpulung Moldovenescben, az építkezés Marosvásárhelyen és Bákóban, az egészségügy pedig Marosvásárhelyen biztosított megfelelő képzést. Hargita megyében csak egy technikai személyzettel rendelkező oktatási intézményt jelölt meg a középiskolát végzettek számára, és pedig a székelyudvarhelyi asszisztensképző technikomot.

Kovászna megyében 1970-től a 2105/1969-es minisztertanácsi határozat alapján indítottak középfokú közgazdaságtani technikomot. Ezt a képzést a megyei építő-szerelő vállalat szervezte, amelynek a vezetője, Péter Árpád, így nyilatkozott: „Az iskola két félévből áll, két hathónapos időtartammal. A tananyagot úgy állítottuk össze, hogy hat hónap alatt előadjuk a nappali technikum egy egész éves anyagát. Az iskolakezdést természetesen felvételi vizsga előzte meg. A bejutáshoz el kellett érni a minimum ötös osztályzatot. Csak az vehetett részt felvételin, aki valamilyen szocialista egység alkalmazottja. [...] A felvételi vizsgára összesen 59-en jelentkeztek, ebből felvettünk 54-et. Időközben kimaradtak 14-en, így jelenleg az osztály létszáma negyven. A tanulók a megyei építkezési vállalat, a Localprod, a szeszgyár és más ipari vállalatok és intézmények alkalmazottai.”¹⁷

A felvételi vizsgákon a magyar és más nemzetiségű diákokat tudatosan próbálták román tannyelvű iskolákba besorolni, és az értelmiségi pályától távol tartani.¹⁸ A diákok választhattak: vállalták, hogy román iskolákban sajátítanak el egy magasabb szintű szakmát, vagy pedig magyar nyelven tanulnak, de alacsonyabb presztízsű szakokra járnak.¹⁹

1. számú táblázat

A középiskolai oktatásban résztvevő magyar diákok megoszlása az oktatás nyelve szerint az 1969/1970-es tanévben

Oktatási nyelv	Líceum	Szaklíceum	Szakiskola
Magyar/Fő	21 556	-	-
%	22,00	-	-
Román/Fő	7838	1425	6308
%	8,00	1,45	6,44

Forrás: DEMETER János: Megújuló iskola, *Korunk*, 1970/11, 1623–1629. p. és ARA-KOVÁCS Attila: *i.m.*, 14. p.

A táblázat alapján elmondható, hogy a szakképzésben résztvevő magyar tanulók száma nagyon alacsony, hiszen a legtöbb képzés román nyelven folyt. Az 1971. szeptember 3-án, Kovászna megyében meghozott néptanácsi határozat 12. szakasza kimondta, hogy az elméleti líceumokat a következőképpen fogják csoportosítani:

1. Sepsiszentgyörgyi 1. sz. líceum: gépészet és autóvezetés, szövéstet
2. Sepsiszentgyörgyi 2. sz. líceum: lakatos, szabászat, hímzés szakok
3. Kézdivásárhelyi líceum: lakatos, autóvezetés, szövéstet és hímzés
4. Baróti líceum: lakatos, szőnyegszövés, elárusító
5. Kovásznai líceum: asztalos, elektrotechnikus, szövéstet, turisztika
6. Bodzafordulói líceum: lakatos, asztalos, szabászat²⁰

Minden iskolának ugyanakkor megvolt a patronáló egysége, így például a Sepsiszentgyörgyi 1. sz. líceumnak az Olt textilgyár, a Kézdivásárhelyi líceumnak a városban működő készruhagyár, a Bodzafordulói líceumnak pedig az ott létező fafeldolgozó egység.²¹

Az egyetemekre és a főiskolákra továbbra is korlátozott számban kerülhettek be a nemzeti kisebbségek, emellett legtöbb esetben elengedhetetlen volt az állam nyelvének ismerete a felvételin. A helyi sajtóban sorra jelentek meg azok a sérelmek, amelyek a magyar líceumban végző diákok számának csökkenését elemzik a felsőoktatásban. Gergely Ignác, a zetelaki iskola tanára, a következőképpen vélekedik a sikertelen felvételikről: „Mi, tanügyiek nagyon jól tudjuk, hogy munkánk eredményességét nem egyszer a sikeresen felvételizett tanulók százalékarányán mérjük le. Ezt teszik felettes szerveink és maguk a szülők is. [...] Volt idő, amikor több éven át felemelt fővel jártunk, mint például 1965–1968-as időszakban, amikor érettségizett tanulóink 40–45%-a felvételizett sikeresen. A zetelaki líceum esetében 26–30 érettségizett tanuló közül 7–8-an egyetemre és főiskolára, ugyanannyian technikumba jutottak be. Az első csalódás az 1969-es évi felvételi vizsga alkalmával ért, amikor felére csökkent a sikeresen felvételizett tanulók száma. A második csalódás pedig ez év júliusában, amikor 11%-ra csökkent a bejutottak aránya.”²² További fejtegetéseiben hat pontban próbálta meghatározni azokat a tényezőket, amelyek a sikertelenséghez vezettek. Így a tanerők felkészületlenségében, a megfelelő továbbképzések hiányában, az érettségi vizsgarendszer megváltoztatásában, a hiányos tankönyvekben és a zsúfolt tanórák számában látta a probléma okát.

Székelyföldön az egyik legnagyobb kihívást a román nyelv oktatása jelentette és jelenti a mai napig is. A hetvenes évek elején még lehetőség adódott, hogy a sajtóban nyilvánosan is megvitassák ezt a témát. Itt kiemelnénk Barabás István és Márton Gyula cikkét, akik a román nyelvoktatás helyzetét elemezték Hargita megyében.²³ Mindketten egyetértettek abban, hogy ahol kisebbségek nyelvén történik az oktatás, ott nem lehet anyanyelvi szinten tanítani a románra. Egyetértettek abban is, hogy jobban oda kell figyelni a peda-

gógusok nyelvismeretére és a tankönyvek megszerkesztésére. A különbség a két vélemény között az, hogy az utóbbi szerző nem ért egyet azzal, hogy a román nyelv kifogástalan ismerete nélkül nem boldogulhat egy magyar nemzetiségű ember Romániában.

Érdekes kitétele volt az 1969-es 6. számú törvénynek, hogy a tanszemélyzet számára is kötelezővé tette, hogy ismerje az illető nemzetiségi iskola nyelvét, különben az iskola vezetése szankcionálható.²⁴ A dolog szépséghibája viszont abban volt, hogy az említett törvényt a későbbi években teljesen figyelmen kívül hagyták.

Az újabb oktatási problémák megtárgyalására az 1971 márciusában tartott Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának plenáris ülésén kerülhetett sor. Itt felmerült, hogy Románia földrajzát és történelmét, valamint a szakmai tantárgyakat lehessen magyarul tanulni. Az előző két tantárgyra vonatkozó javaslatot a pártfőtitkár elutasította, viszont megígérte, hogy újabb anyanyelvi iskolák jöhetnek létre. „Arra gondolunk, hogy létesítsünk bizonyos szakmai iskolákat, anyanyelvű oktatási tagozatokkal, megteremtve a lehetőséget, hogy azok a fiatalok, akik ezt óhajtják, a szóban forgó egységekben saját anyanyelvükön is tanulhassanak. Úgyszintén intézkedések állnak kidolgozás alatt a felsőoktatás ilyen irányú javítása céljából. [...] A mi kötelezettségünk az – és ezt az Oktatásügyi Minisztériumnak és a helyi szerveknek kell teljesíteniük –, hogy megfelelő anyagi alapot teremtsünk, s rendelkezésre bocsássuk a szükséges tankönyveket ahhoz, hogy az ifjak azon a nyelven tanulhassanak, amelyet legjobban ismernek. Tudva azt, hogy fiatalok tíz-, sőt százazrei tanulnak magyar vagy német nyelven, érthető, hogy igyekszünk megfelelő tankönyveket kinyomtatni, hogy ilyképpen a tanuláshoz való egyenlő jog minden szempontból valósággá váljék.”²⁵

A székelyföldi megyék tanfelügyelőségei az ígéretektől megerősítve jelentős javaslatokat dolgoztak ki a következő tanévekre az oktatás minőségének javítása érdekében. Izsák Ferencnek, Kovászna megye főtanfelügyelőjének javaslatai (a kézdivásárhelyi mezőgazdasági líceum profiljának visszaállítása; újabb szakmák bevezetése a sepsiszentgyörgyi ipari líceumban; a képzőművészeti- és zeneiskolák elindítása; más középiskolák létesítése egészségügyi, turisztikai és gazdasági jelleggel) ezt az érdeket célozták.²⁶

Ennek következményeként Ceaușescu végül elrendelte, hogy a következő tanévtől biztosítsák a magyar nyelvű oktatást egyes tanintézményekben, sőt hat önálló magyar líceum létrejöttét is előírányozta. Így alakult meg Csíkszeredában a már említett 1-es számú Líceum, Sepsiszentgyörgyön a szintén 1-es számú Líceum (a volt református Mikó Kollégium), Nagyváradon az Alexandru Moghioroș Líceum, Marosvásárhelyen a Bolyai Farkas Líceum, Szatmárnémetiben az 5-ös számú Líceum és végül Temesváron is önálló magyar líceum.²⁷ A törvény szerint három német nyelvű középiskola is működhetett: Brassóban, Nagyszebenben és Temesváron.

Egy évvel később, egy minisztertanácsi határozattal tették közzé az 1972/1973-as tanév szaklíceumainak listáját, amely lehetővé tette, hogy magyar osztályok induljanak a csombori mezőgazdasági, a kolozsvári építőipari és könnyűipari, a marosvásárhelyi vegyipari és gépgyártóipari, a szászrégeni ipari és a sepsiszentgyörgyi építőipari líceumokban.²⁸ Hargita megyében megemlíthetjük a vlahicai szaklíceum létrejöttét is, amely a korábbi elméleti líceum átalakulása által valósult meg, és a Megyei Néptanács hatásköréből a Nehézipari Minisztérium felügyelete alá került, a teljes anyagi bázissal és személyzettel együtt.²⁹ A kiadott rendelet alapján két szerződés is kötött: a Hargita Megyei Tanfelügyelőség és a Nehézipari Minisztérium között 767/1972. március 10-i és a Hargita Megyei Néptanács és a Nehézipari Minisztérium között 3886/1972-es számmal.³⁰ Az intézkedés természetesen a szentkeresztbányai Vasipari Vállalat szakember-utánpótlását igyekezett megoldani, ezért az iskola külön költségvetéssel is rendelkezett.

A rendelkezés ugyanakkor igyekezett enyhíteni az oktatási terven, ami legtöbbször az egyes tantárgyak óraszámának csökkentésével járt. A tehermentesítés érdekében le kellett mondani egyes tantárgyak vagy azok bizonyos részeinek a tanításáról (a második modern nyelvről a reál tagozaton, az ókor történetéről és a fizikai földrajzról az első éven), továbbá csökkenteni kellett az óraszámot egyes tantárgyaknál (román irodalom, matematika, fizika, latin nyelv stb.). Az oktatási terv szerint egy évfolyamnak a heti kötelező óraszám 31–33 között változhatott.³¹

A nemzetiségi osztályoknál, az anyanyelvén oktató líceumokban a terv kiegészült azzal, hogy minden évfolyamon heti 3 órában taníthatták az anyanyelvi irodalmat. A pártfőtitkár itt is kiemelte a kisebbségi jogokra vonatkozó tételét: „Mi marxista-leninista álláspontonról vetjük fel az oktatás kérdését, abból indulunk ki, hogy meg kell teremteni az előfeltételeit annak, hogy a fiatalok, nemzetiségi különbség nélkül, bejuthassanak az összes oktatási területeinkre: ott, ahol a nyelv kérdése szükségként, mint ilyen kell megoldani, biztosítva a feltételeket, hogy a fiatalok azon a nyelven tanulhassanak, amelyet a legjobban ismernek. Tiszteletben kell tartanunk, hogy a fiatalok szabadon választhassák meg, milyen iskolába kívánnak járni, és milyen nyelven kívánnak tanulni! Végző fokon ez is fontos oldala a szocialista demokráciának.”³² A továbbiakban kiemelte, hogy miért fontos az ország hivatalos nyelvének ismerete és a felsőoktatásban a szaktantárgyak románul való tanulása. „Az ifjak maguk is meg fogják érteni, hogy mit előnyös saját nyelvükön tanulni és mit jobb román nyelven tanulni, mert az egész társadalmi tevékenység, a tudományos és kulturális vívmányok hozzáférhetetlenné válnak, ha nem ismerjük annak az országnak a nyelvét, amelyben élünk.”³³

Az említett engedmények időszaka nem tartott sokáig, hiszen a pártfőtitkár távol-keleti utazásairól hazatérve, és a román-magyar barátsági szerződés megkötése után, 1973-tól nyíltan is elrendeli a kisebbségi oktatás elsorvasztását.

A nemzetiségi iskolák megszüntetésére tett kísérletek

Az oktatáspolitikai Romániában a Ceaușescu házaspár távol-keleti látogatása után (1971) teljesen más irányba tolódott el. A kínai kulturális tapasztalatok hatására a pártfőtitkár országszerte meghirdette a „kis kulturális forradalomnak” gúnyolt állampolitikát. Ez a személyi kultusz bevezetését és az etnikai kisebbség beolvasztását (homogenizálását) tűzte ki célul. Természetesen ennek a megvalósításában az oktatás és nevelés újjászervezése, átalakítása kulcsszerepet játszott.

A tanügyi törvénykezés szempontjából a következő lépés az 1973. május 13-i 273. számú törvényrendelet volt, ami előírta, hogy a kisebbségi nyelven induló általános iskolák ötödik osztályában minimum 25, a középiskolákban 36 jelentkezőre van szükség. Ez a szám az előző évek gyakorlatával szemben megduplázódott.³⁴ Ugyanakkor a rendelet előírta, hogy a magyar iskolákban román nyelvű osztályokat és tagozatokat kell indítani, a tanulók létszámától függetlenül.

A pártfőtitkár a fenti intézkedést a következőkkel indokolta az RKP KB 1973. június 18–19-i plenáris ülésén: „Felvetődik a kérdés: szükséges-e vagy sem, hogy a magyar vagy német nemzetiségű fiatal tanolja az iskolában a román nyelvet is? Úgy vélem, hogy nem azzal járunk el igazságtalanul vele szemben, ha biztosítjuk a feltételeket e nyelv megtanulásához, hanem fordítva, akkor, ha tovább is hagynánk, hogy ne ismerje a román nyelvet. Ily módon az egyenlőtlenség helyzetébe juttatnánk a román ifjúsággal szemben, minthogy gyakorlatilag ezáltal nem férne hozzá szabadon a felsőoktatás összes formáihoz. Már megmondtam más alkalmakkor is: mi nem tudunk külön fizikai, kémiai és más szakú intézeteket létesíteni azoknak a fiataloknak, akik nem ismerik a román nyelvet. [...] A román nyelv nem idegen nyelv egyetlen fiatal számára sem, aki Romániában él! Szocialista társadalmunk nyelve ez, és meg kell tanulniuk az összes román állampolgároknak. Csak így valósulhatnak meg a jogegyenlőség reális feltételei.”³⁵

A törvény hatására a szórványvidékeken eltűntek a magyar iskolák és tagozatok, míg Székelyföldön egyre nagyobb számban indították el a román tannyelvű osztályokat. Kovászna megyében például Gidófalván, Málnáson, Mikóújfaluban, Uzonban, Aldobolyban, Illyefalván, Gelencén, Szépmezőn, Szárazajtán, Közéapajtán, Vargyason, Csernátonban és Kőkösön is beindult a román tagozat.³⁶

A román nyelv megtanulásának ürügyével próbálta a központi hatalom elfogadtatni a nacionalista oktatáspolitikát, amely nagy elégedetlenséget váltott ki a magyar értelmiség köreiben. A sérelmek megvitatására az 1974. április 4-én összehívott Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának plenáris ülésén kerülhetett sor, ahol szintén Takács Lajos professzor világított rá a magyar tanügyi problémákra. „Ami Erdély 16 megyéjének helyzetét ille-

ti, ahol a magyar lakosság részaránya összesen 23,5%, ebből számszerűen 88 696 magyar ifjú tanul tovább, amiből 28,7% román nyelven, és csak 71,3% magyar nyelven. A helyzet még aggasztóbb a líceumi reál-humán, műszaki líceum, szakiskolák és munkahelyen való inasképzést illetően. Együttvéve ezen iskolázási formákat, kitűnik, hogy az itt tanuló összmagyar ifjúságnak csak 38,3%-a tanul ezen líceumok magyar tagozatain, de itt is a szaktantárgyakat kizárólag román nyelven adják elő, ami önmagában is egy pedagógiai abszurdum.”³⁷

A professzor felhívta a figyelmet arra is, hogy az alacsony számú (5,9%) magyar nemzetiségű tanulók többnyire román nyelven tanulnak a felsőoktatásban, és kérte, hogy határozottan szét kell választani a román nyelv magtanulásának folyamatát a nevelési-oktatási folyamattól.

A választ a feltett kérdésre Ceaușescu beszédében találhatjuk meg, aki továbbra sem volt hajlandó alkut kötni a nemzeti kisebbségekkel, sőt határozottan kiállt a diszkriminatív intézkedések mellett. „Ebben a tekintetben szem előtt kellene azonban tartanunk, hogy a mai körülmények között nem csupán és nem elsősorban azzal kell foglalkoznunk, hogyan folyik az oktatás egyik vagy másik nyelven – bár ennek is megvan a maga jelentősége –, hanem főleg az oktatás tartalmával, függetlenül attól, hogy milyen nyelven adják elő az ismereteket. [...] Nem értik meg, hogy ebben az országban valami megváltozott, valami szüntelenül változik. A saját anyanyelven történő oktatás feltételeiről való gondoskodásnak nem szabad oda vezetnie, hogy meggátolják a fiatalokat a román nyelv elsajátításában, mert a nyelv elsajátítása valóban módot nyújt számukra, hogy bármely tevékenységi területen dolgozzanak. [...] Tájékoztattak, hogy bírálókat ért egyes szülőket, akik románul tanulni küldik gyermekeiket. Mi a rossz ebben? Ellenzek minden olyan kísérletet, hogy valakit kötelezzenek: román-magyar vagy német iskolába iratkozzék be.”³⁸ Ugyancsak az 1973-as plénumon előlegezték meg a tizenkét osztályos kötelező oktatást, amely majd a nyolcvanas évekre rendszereződött.

A beolvasztási politika tovább folytatódott azáltal is, hogy tanerők továbbképzését csak román nyelven valósították meg, ugyanakkor Izsák Ferenc, Kovászna megyei főtanfelügyelő a helyi sajtó érdeklődésére elmondta, hogy a szakképzett nevelők száma hiányos vidéken, főleg a román osztályokban. Így az I–IV. osztályokban 25 tanári katedrát hirdettek meg a román tagozatok számára. Július folyamán 16 történelem, földrajz szakos tanárt küldtek román nyelvű szaktanfolyamra, 100 tanítót pedig szintén a román nyelvű átképzésre kényszerítettek.³⁹ Nemcsak falun, hanem egyes városi líceumokban is problémát jelentett a szakképzett káderek hiánya, így például a Hargita megyei Szentegyházán 1975-ben a líceumnak hat kinevezett és 35 helyettes tanára volt.⁴⁰

A magyar anyanyelvű iskolások helyzete régióként változó volt, mindeképp a szórványvidékeken volt a legrosszabb: a Bánátban, Dél-Erdély-

ben, a Mezőségen és Bukarestben, itt a magyar diákok egynegyede tanulhatott anyanyelven. Maros megyében ez az arány fele-fele volt. A hetvenes években a két székely megyében, Hargita és Kovászna településein még aránylag jónak lehetett nevezni az anyanyelvi oktatást, hiszen a román iskolákban a magyar tanulók aránya 5-10% között mozgott.⁴¹ Itt megemlíthetjük, hogy Sepsiszentgyörgyön 1974-től két új, egy mezőgazdasági és egy textilipari szaklíceum is elindulhatott.

A szaklíceumi oktatás két részből állt, egyrészt az elméleti, másrészt a gyakorlati képzésből. Az utóbbinak a fontosságáról Ceaușescu a következőket emelte ki: „Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a líceum első két évében, vagyis a kötelező tízévi iskolázás utolsó két évében nagyobb súlyt kell helyezni a gyakorlati ismeretekre. Az egész oktatásnak a termelésre, a munkára kell felkészítenie a fiatalokat. A líceumban és az egyetemen tanuló ifjú egyaránt képes kell, hogy legyen arra, hogy konkrét munkát végezhesen a szocialista társadalomban. Mindenkinek meg kell értenie, hogy nem tisztviselőnek készül, hanem hogy közreműködjek a nemzeti vagyon gyarapításában.”⁴²

A mondottakat kiegészítette a 207/1977-es törvény, mely így szólt: a gyakorlati oktatást osztályonként vagy tanulócsoportonként szervezik meg a Nevelés- és Oktatásügyi Minisztérium által, a líceumszervező minisztériumokkal és a többi központi szervekkel együtt megállapított feltételek között, és a líceumok profiljától, valamint a szakterületi tevékenység sajátosságától függően a tanévre beütemezett összevont időszakokban valósítják meg.⁴³ A gyakorlati oktatás részeként fogták fel a nyári szünidőt is, hiszen legtöbbször a fiatalok a vakáció idején is valamelyik állami intézménynél dolgoztak.

Az őszi betakarítás időszakában is bevett szokássá vált, hogy az iskolás diákokat besorolták a mezőgazdasági munkára, vagy dolgoztatták az eperfaültetvényeken, a selyemhernyó-tenyésztési programban stb.⁴⁴

1978. december 26-án újabb tanügyi törvény lépett életbe, amely a nyilvánosság számára megengedő hangnemet ütött meg. Előírta, hogy használni lehet a nemzeti kisebbségek nyelvét, ugyanakkor hangsúlyozta, hogy ez nem kötelező. A sajtónyilvánosság előtt pedig elkezdődött a szaklíceumok egyfajta népszerűsítése, ahol nem kis jelentőséggel bírt az a tény, hogy kiemelték a magyar tannyelvű szakokat. A *Hargita* napilapban megjelenő pályaválasztási rovatok bemutatták a gyergyószentmiklósi Salamon Ernő és a vlahicai ipari líceum ajánlatait. „A líceum alapos képzettségű szakembereket nevel az iparilag gyorsan fejlődő Gyergyószentmiklós és környéke továbbfejlesztéséhez, és természetesen jelölteket készít fel a főiskolákra. [...] Az 1978–1979-es az első fokozat első évében (IX. osztály) hét osztályban kezdik meg a tanulást. Ebből öt osztály magyar nyelven, kettő román nyelven működik.”⁴⁵ Ezzel szemben a vlahicai líceum a következőképpen

próbálta a diákokat megnyerni: „Vadonatúj osztálytermek sora, háromszázhusz férőhelyes bentlakás, kétszáz személyes étterem, hét műhely, hét laboratórium, tornaterem, a közelben sportbázis kínál itt kiváló lehetőséget arra, hogy az iparosodó Vlahica és a megye fémkohászata, gépgyártóipara számára jól képzett szakembereket neveljenek itt. [...] Hatszázötven diák tanul és ismerkedik a szakma gyakorlatával 13 tanár, 25 betanító mérnök és almérnök, számos mester vezetése alatt. Mondhatni, anyagi gondok nélkül, mert közel négyszáz ösztöndíjat osztottak ki az idén is, amelyből 152 üzemi. Az 1978–1979-es iskolai oktatási évben az első évfolyamon (IX. osztály) 5 osztály indul. Két meleg-megmunkálás, két géplakatos és egy elektrotechnika profillal. Mind az öt osztályban magyar nyelven folyik a tanítás.”⁴⁶

2. számú táblázat

Hargita megye 1977/1978-as iskolai év tájékoztatója

Szakiskolák:

Helység/Iskola	Szak megnevezése	Helyek száma	Oktatás időtartama (év)
Csíkszeredai 1-es számú ipari líceum	Géplakatos (fakitermelés)	36	1, 1/5
	Hegesztő	36	1
Csíkszeredai 2-es számú ipari líceum	Kőműves (samottozó)	36	1
	Építő	36	1
	Szerelő	36	1, 1/5
	Építő-szerelő	36	1, 1/5
Székelyudvarhelyi mezőgazdasági-ipari líceum	Fémforgácsoló	36	1, 1/5
	Mezőgépezet	36	1, 1/5
Toplicai ipari líceum	Fémforgácsoló	36	1, 1/5
Gyergyószentmiklósi közgazdasági és közigazgatásügyi líceum	Szakács-cukrász	36	1, 1/5
Gyergyószentmiklósi Salamon Ernő ipari líceum	Géplakatos	36	1, 1/5
	Fémforgácsoló	36	1, 1/5
Gyergyószentmiklósi 1. számú ipari líceum	Modellasztalos	36	1, 1/5
	Fémforgácsoló	36	1, 1/5
	Öntő	36	1, 1/5
	Mechanika	36	1, 1/5
	Kazánkovács (hőkezelő)	36	1, 1/5
Vlahicai ipari líceum	Öntő	36	1, 1/5

Szaklíceumi és líceumi oktatás II. fokozatának (XI. osztály) betöltetlen helyei:

Helység/Iskola	Szak megnevezése	Helyek száma	
		XI. osztály	
		Román	Magyar
Csíkszeredai 2-es számú ipari líceum	Építészet	7	4
	Fémforgácsoló	-	5
	Mechanika	-	16
	Elektromechanika	-	2
Csíkszeredai 3-es számú ipari líceum	Könnyűipar	8	12
	Matematika-fizika	10	-
Csíkszeredai matematika-fizika líceum	Filológia-történelem (testnevelés)	-	8
Gyergyószentmiklósi 1-es számú ipari líceum	Fémforgácsoló	-	28
	Mechanika	8	18
Toplicai ipari líceum	Fémforgácsoló	-	10
Vlahicai ipari líceum	Mechanika	-	21
Ditrói ipari líceum	Fafeldolgozó	-	23
Csíkszentmártoni mezőgazdasági-ipari líceum	Mezőgépezet	-	13
Csíkdánfalva mezőgazdasági-ipari líceum	Állattenyésztő	-	18

Forrás: Hargita, 1977. július 14.

1979 szeptemberétől végérvényesen kötelezővé tették a tízosztályos oktatást. Ez azt jelentette, hogy a korábbi líceumi oktatást két részre szakították: a IX. és X. osztályt az általános iskolához csatolták, míg az utóbbi elvégzése után felvételizni kellett.⁴⁷ Ily módon lehetőség nyílt arra, hogy sok magyar nyelvű középiskolát bezárjanak, a tanulókat pedig választás elé állítsák: vállalják, hogy a XI. és XII. osztályt románul végzik el, vagy valamilyen szakiskolába iratkoznak be. Legtöbbször a nyelvi nehézségek miatt az utóbbi mellett döntöttek, így az értelmiségiek száma meglehetősen csökkent. Az 1978/1979-es tanévben az ország összes XI-XII.-es diákjának csupán 3%-a volt magyar.

A magyar oktatás problémáival kapcsolatban a helyi és országos lapokban, a hetvenes évek végén még megjelenhettek azok a vélemények, amelyek felhívták a figyelmet a nemzeti kisebbségek sérelmeire. Így 1979-ben a *Korunk* októberi számában Hermann Gusztáv felhívta a figyelmet a törvény által biztosított lehetőségre, amely kimondta, hogy a nem magyar osztályokban is tanulhatják a diákok fakultatívan az anyanyelvüket. „Még itt Székelyudvarhelyen is akadnak olyan, csaknem teljesen magyar nemzetiségű fiatalokból összetevődő osztályok, ahol nem vezették be a fakultatív óráként a magyart. [...] A tizenéves fiatalnak még nincs olyan fejlett öntudata, hogy önként vál-

lalja (sőt kérvényezze) a heti három többletórát. Legtöbben későn döbbenek rá az elszalasztott, ki nem aknázott önképzési lehetőségre.”⁴⁸

Ezt az észrevételt egészítette ki Gálffy Mózes egyetemi tanár a *Tanügyi Újság* hasábjain, meghatározva az anyanyelvi oktatás módszerét.⁴⁹ Kitért arra, hogy a magyar nyelvtankönyvek és az iskolai nyelvtanítás mutatnak valamelyest fejlődést, korszerűségere való törekvést, de mindez nem a kívánt szinten és mértékben történik. A két cikk alapján a *Hargita* napilap szerkesztősége is állást foglalt, amely összefoglalta a legfontosabb kérdésköröket és hiányosságokat. Szerintük az oktatás és nevelés kongresszusa feltehetően olyan határozatokat fogadott el, amelyek tovább javítják a nemzetiségi, anyanyelvi oktatás szervezési feltételeit, lehetőségeit. De minden apró gond megoldását nem lehet ettől a fórumtól várni, iskola és szülő szorosabb kapcsolatára, s nem utolsósorban a tanfelügyelőség világos álláspontjára van szükség ahhoz, hogy például a fakultatív órák bevezetése mindenütt akadálymentesen történjék.⁵⁰

Habár a nyolcvanas évek elejéig az oktatáspolitikai jelentősen visszaszorította a nemzetiségi iskolák számát, lehetőséget adott egyes településeken a magyar anyanyelvű iskolák működésére és újak létrehozására. A hivatalos adatok szerint Hargita megyében 25 líceum, iskolaközpont, szakiskola és 14 község líceumi osztályai mintegy 15 ezer tanulót neveltek és oktattak nappali tagozaton. Ebből 13 ezer magyar anyanyelvű, nagyjából 10 ezer anyanyelvén tanulhatott az 1979–1980-as tanévben.⁵¹

Mindezek ellenére a nyolcvanas évek második felétől Románia-szerte, a legdrasztikusabb asszimilációs folyamat következtében a kisebbségi oktatást majdnem teljesen felszámolták. 1984-től Kolozsváron, 1985/1986-tól Bukarestben, majd Székelyföldön is sorra szűntek meg a magyar iskolák és osztályok.⁵² A legsúlyosabb problémát a nyolcvanas évek közepétől a magyar tanítók és tanárok számának csökkenése jelentette. Ezt több tényező magyarázza. Egyrészt a pártvezetés tudatosan ki akarta iktatni a magyar pedagógusképzést, ennek köszönhetően már a hetvenes évek közepétől megszüntette a nagyenyedi Bethlen Gábor Líceumban és a Nagyváradon működő tanítóképzőket. Székelyudvarhelyen csak egy kilencedik osztályt engedélyeztek. Az értelmiségi hiányt a nagyfokú kivándorlások is befolyásolták, 1987–1989 között hivatalos úton több száz magyar Hargita megyei pedagógus hagyta el az országot. A hiányzó katedrákra magyar nyelvet nem ismerő, román anyanyelvű tanárokat neveztek ki. Később pedig a magyar szakképzett kádereket román vidékekre „száműzték”.

1985/1986-os tanévben, a Hargita megyébe kihelyezett 123 fiatal tanárból 8 volt csak magyar, míg Kovászna megyében 109-ből 7.⁵³ Székelyudvarhelyen például 27 tanárból mindössze 2 volt magyar. Szórványosan a helyi lapokban is nyomon követhető a magyar osztályok számának csökkenése, habár a beiskolázási tervekben nem tüntették fel külön-külön a magyar és a

román nyelvű csoportokat. „Szólnunk kell arról is, hogy csíkszeredai gép-, illetve traktorgyártás igényeivel összhangban rövid idő alatt erős iskolahálózat alakult ki. A Traktorgyárnak mellérendelt oktatás esti tagozatán 39 osztályban 1201 diák tanul. A 39 osztályból 15-ben román, 24-ben pedig magyar nyelven folyik az oktatás.”⁵⁴

Ennek a folyamatnak az elindítója Hargita megyében az újonnan kinevezett főtanfelügyelő, Nicu Vrabie volt, neki köszönhetően 1989-re szinte teljesen felszámolódott a magyar középfokú oktatás. Egyes elemzések kimutatták, hogy az 1986/1987-es tanévben a székelyudvarhelyi 4-es számú általános iskolában a főbb tantárgyakat, emelt óraszámmal, csak román tanárok tanították.⁵⁵ Országsszerte a magyar nyelven tanulók száma felére vagy ennél is kisebb számra csökkent:

3. számú táblázat

A magyar nyelven tanulók számának alakulása

Év	Összes tanuló	Magyarul tanuló	%
1976	901 977	26 417	2,97
1980	979 741	28 568	2,91
1985	1 237 955	16 284	1,31
1986	1 226 927	16 073	1,31

Forrás: ARA-KOVÁCS Attila: Tanügyi intézményrendszer széthullása, II. rész, Középiskolák, In ARA-KOVÁCS: *i.m.*, 28.

A táblázat szerint 1980–1985 között 44%-kal kevesebb lett a magyar nyelven tanuló diákok száma. Az anyanyelven tanulni akaró fiatalok csak kisebb presztízzsel járó szakmákat tanulhattak, és a reáltantárgyak aránya többszörösen meghaladta a humán tantárgyakét. Ez a felsőfokú oktatásban is észrevehető, ahol a mérnökképzésben sokkal többen vesznek részt magyar anyanyelvűek, mint a pedagógus- vagy jogi képzéseken.⁵⁶

Az asszimilációs politika olyan méreteket öltött, hogy a helyi és anyaországi értelmiségiek nagyon sok külföldre készült jelentésben igyekeztek felhívni a figyelmet a diktatórikus oktatási rendszerre. Egy 1988-as gépelt jelentés szerint, amely a dél-afrikai négerok és a romániai magyarok jogait vette összehasonlításba, lesújtó képet nyújt az utóbbiról.⁵⁷ Ez alapján Sepsiszentgyörgyön, ahol a lakosság 80%-a volt magyar, 7 általános iskolából csak egy volt teljesen magyar tannyelvű, az is azért, mert a körzetében nem élt egyetlen román család sem. A középiskolákban is hasonló helyzet állt elő, például a Matematika–Fizika Líceumban, ahol a két végzős XII. osztály közül egy volt román (amelyből 8 román, 29 magyar anyanyelvű diák) és egy volt magyar osztály (37 magyar tanuló).⁵⁸ A román osztályok indulásának minimum létszáma 7 fő volt, míg a más nemzetiségűeknél általános iskolai szinten 20–25, középiskolain pedig 30. Ennek alapján Kovászna megyében megszüntették a magyar

V–VIII. osztályos iskolai tanítást például Kököson, Lisznyón, Aldobolyon, Árapatakon, Miklósváron, Bibarcfalván, Erdőfűlén, Kisbaconban, Olaszteleken, Szárazajtán, Magyarhermányban, Felsőcernátonon, Mártonfalván, Tamásfalván és még sorolhatnánk.⁵⁹ Marosvásárhelyen 1987-ben a 14 kö-zépiszkola közül már csak egyetlen magyar iskolaigazgató volt pozícióban, a kémiai líceum igazgatója, még a nagy múltú Bolyai Líceumnak is egy román nemzetiségű nő került az élére. Hargita megyében is hasonlóan minimálisra csökkent a magyar osztályok száma.

1988-ra a pártfőtitkár egy gyorsabb és hatékonyabb módszert talált ki az iskolák felszámolására. Hargita megyéből 1200-1400, Maros megyéből 1400, Kolozs megyéből 1700 magyar diákot akart áthelyeztetni román településekre, a következő indokkal: a fiatalokkal jobban meg kell ismertetni az országot, az olténiaiakkal, moldvaiakkal Erdélyt, az erdélyiekkel pedig Olténiát és Moldvát.⁶⁰ Ez nagy felháborodást váltott ki a szülők körében, akik ezek után megtagadták, hogy gyerekeiket áthelyezzék. Ennek következményeképpen a hatalom legtöbbször munkanélkülivé tette az ellenállókat. A központi vezetés ezen terve tehát nem sikerült, így folytatódott a román tanerők betelepítése.

1989-re a központi vezetésnek sikerült a magyar oktatást majdnem teljesen felszámolnia, ezáltal egy értelmiség nélküli kisebbségi társadalmat létrehozni, amelynek a további sorsa a teljes etnikai beolvadás lett/lehetett volna.

Jegyzetek

¹ Az 1945–1965 közötti oktatáspolitikáról L. részletesebben VINCZE Gábor: *Illúziók és csalódások. Fejezetek a romániai magyarság második világháború utáni történetéből*, Status Könyvkiadó, Csíkszereda, 1999, 187–208. p., 251–260 p. és ENYEDI Sándor: *Romániai magyar iskolahálózat 1945–1989 között*, *Mozgó Világ*, 1990, 86–90. p.

² SCHÖPFLIN György: *A magyarok helyzete Romániában, Kisebbségben*, *Magyar Füzetek* 5., Párizs, 1979, 23–71. p., 44. p.

³ VINCZE: *i.m.*, 251–260. p.

⁴ A tanulmány sajtótörténeti részét a szerző 2009-ben a VI. Médiaszakos Doktori Hallgatók Konferenciáján dolgozta fel *Hargita és Kovászna megyék oktatáspolitikája a szocialista sajtó tükrében* címen.

⁵ Románia Szocialista Köztársaság Hivatalos Közlönye, 1966. július 4., II. évfolyam, 5 szám, II. rész.

⁶ *Tanügyi Újság*, 1968. május 21., 20. szám.

⁷ *Romániai Magyar Szó*, 1951. augusztus 11.

⁸ SYLVESTER Lajos: Szeptemberi előzetes, *Megyei Tükör*, 1968. szeptember 7.

⁹ BARÓTI Péter: Pedagógusok tanácskozása, *Megyei Tükör*, 1968. szeptember 14.

- ¹⁰ Nicolae Ceaușescu előadói beszéde az RKP KB 1968. október 23–24. plenáris ülésén, *Megyei Tükör*, 1968. október 30.
- ¹¹ Király Károly felszólalása az RKP KB 1968. október 23–24. plenáris ülésén, *Megyei Tükör*, 1968. október 30.
- ¹² *Előre*, 1968. november 8.
- ¹³ Az iskola ünneplésének részletes programját adja közre Oprea Ioan a megyei propagandaosztály vezetője, L. *Arhivele Naționale Direcția Județeană Harghita (ANDJH)*, fond 586, dosar 6/1970, 232 p.
- ¹⁴ L. bővebben *Hargita*, 1968. október 12., november 17.
- ¹⁵ *Hargita*, 1969. január 7.
- ¹⁶ *Hargita*, 1968. június 3. (Kiemelés az eredetiben.)
- ¹⁷ Péter Sándor beszélgetése Péter Árpáddal, *Megyei Tükör*, 1971. április 1.
- ¹⁸ ARA-KOVÁCS Attila: *A magyar intézményi rendszer széthullása Romániában (1975–1987)*, kézirat, Jakabffy Elemér Kortörténeti Gyűjtemény (LKGY), Kolozsvár, I. rész, 14.
- ¹⁹ TÓTH Sándor: Jelentés Erdélyből II. (1987), *Magyar Füzetek Könyvei* 13, 68–69. p.
- ²⁰ *Megyei Tükör*, 1971. szeptember 15.
- ²¹ A Kovászna megyei általános és líceumi iskolák patrónusainak részletes névsorát a *Megyei Tükör*, 1971. szeptember 15. számában találjuk meg.
- ²² *Hargita*, 1970. szeptember 29.
- ²³ L. bővebben BARABÁS István: A román nyelvoktatás helyzetéről Hargita megyében, *Előre*, 1971. március 4. és MÁRTON Gyula: A román nyelvoktatás kérdéséhez Hargita megyében, *Hargita*, 1971. március 23.; hasonló cikket találunk a *Vörös Zászló*, 1972. március 15-i számában is, ahol Finyák Tibor, Maros megyei tanár a nemzetiségi I–IV. iskolák román nyelvoktatási problémájáról ír.
- ²⁴ ENYEDI: *i.m.*, 93. p.
- ²⁵ Nicolae Ceaușescu beszéde a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Országos Tanácsának plenáris ülésén. Bukarest, 1971. március 12. Bukarest, Politikai Könyvkiadó, 1971, 23–25. p.; *Hargita*, *Vörös Zászló*, *Előre*, 1971, március 13–14.
- ²⁶ IZSÁK Ferenc: Mérleg és távlatok Kovászna megye tanügyi hálózatának fejlődésében, *Megyei Tükör*, 1971, április 28.
- ²⁷ *Hargita*, 1971. június 22.
- ²⁸ *Tanügyi Újság*, 1972. június 13., *Vörös Zászló*, 1972. június 2.
- ²⁹ R.SZ.K. Minisztertanácsának 663/1972. június 9-i rendelete
- ³⁰ MÁTHÉ István – NAGY Eszter (szerk.): *40 éves a szentegyházi líceumi oktatás*, Csíkszereda, 1998, 8–9. p.
- ³¹ *Vörös Zászló*, 1972. január 8.
- ³² Nicolae Ceaușescu beszéde a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának plenáris ülésén, *Megyei Tükör*, 1971. március 14.
- ³³ Uo.
- ³⁴ *Tribuna Școlii*, 1973. május 19., 703. dekrétum.
- ³⁵ Nicolae Ceaușescu beszéde az RKP KB 1973. június 18–19-i plenáris ülésén az oktatás fejlesztéséről és tökéletesítéséről, *Hargita*, 1973. június 20.

- ³⁶ ENYEDI: *i.m.*, 92. p.
- ³⁷ Takács Lajos felszólalása a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsa plenáris ülésén. 1974. április 4., L. VINCZE Gábor (szerk.): *Történelmi kényszerpályák – kisebbségi reálpolitikák II. Dokumentumok a romániai magyar kisebbség történetének tanulmányozásához 1944–1989*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2003, 311. p.
- ³⁸ Nicolae Ceaușescu beszéde a Magyar és Német Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának együttes ülésén, L. *Hargita*, 1974. április 7.
- ³⁹ *Megyei Tükör*, 1973. július 20.
- ⁴⁰ KOSZTA István: A vasöntők városa Vlahica, *Hargita*, 1969. február 14.
- ⁴¹ TÁNCOS Vilmos: Adatok az 1977–1991 közötti Hargita megye magyar nyelvű oktatásáról, *Régió*, 1991, 2. szám, 192–204. p.
- ⁴² Nicolae Ceaușescu beszéde az oktatás fejlesztéséről és tökéletesítéséről, *Vörös Zászló*, 1973. június 10.
- ⁴³ MURVAI László: *Társadalom és iskola*, Bukarest, 1983, 58. p.
- ⁴⁴ BORBÉLY László: Iskolások eperfaültetvényei, *Hargita*, 1987. május 15.
- ⁴⁵ ZÖLD Lajos: A gyergyószentmiklósi Salamon Ernő ipari líceum, *Hargita*, 1978. április 26.
- ⁴⁶ SZÁRHEGYI László: A vlahicai ipari líceum és fémipari iskolaközpont, *Hargita*, 1978. május 16.
- ⁴⁷ ENYEDI: *i.m.*, 93. p.
- ⁴⁸ HERMANN Gusztáv: Magyaritanári feladatok, gondok, *Korunk*, 1979/10, 760–764. p.
- ⁴⁹ L. bővebben a *Tanügyi Újság* 1979. október 23. és 1979. november 17-i számait.
- ⁵⁰ *Hargita*, 1979. november 24.
- ⁵¹ Lászlóffy Pál István, Hargita megyei főtanfelügyelő beszámolója, L. *Hargita Kalendárium*, 1981, 41–42. p.
- ⁵² VINCZE: *Illúziók és csalódások*, 215. p.
- ⁵³ ARA-KOVÁCS: *i.m.*, 23. p., valamint a *Romániai Magyar Szó* 1990. március 23-i adata szerint 1985-ben Hargita megyében 223 tanárt neveztek ki, közülük 8 volt magyar. Kovászna megyébe 1985-ben, 1986-ban 282 magyarul nem tudó román tanárt neveztek ki a magyar tagozatokra.
- ⁵⁴ Csiszér Lajosnak, a Csíkszeredai matematika–fizika líceum igazgatójának beszámolója, *Hargita*, 1987. március 12.
- ⁵⁵ ARA-KOVÁCS: *i.m.*, 25. p.
- ⁵⁶ A magyarnyelvű felsőoktatás helyzetéről L. bővebben VINCZE: *Illúziók és csalódások*, 217–220. p. és ARA-KOVÁCS: *i.m.*, 31–35. p.
- ⁵⁷ *Tények és adatok a romániai magyarok helyzetével kapcsolatosan*, Jakabffy Elemér Kortörténeti Gyűjtemény, Kolozsvár (leltári szám: K172), 1–70. p.
- ⁵⁸ *Uo.*, 2. p.
- ⁵⁹ *Uo.*, 8. p.
- ⁶⁰ *Erdélyi Magyar Hírügynökség* 1988/49. számú jelentés, L.: VINCZE Gábor: *Történelmi kényszerpályák – kisebbségi reálpolitikák II*, 448–449. p.